

A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában

Dróth Júlia

E-mail: droth.julia@gmail.com

Kivonat: A tanulmány átfogó képet rajzol a hazai fordítóképző intézmények fordításértékelési módszereiről, szempontjairól, valamint arról, hogy a fordítással foglalkozó cégek, szervezetek milyen szempontok alapján értékelik a próba fordításokat, milyen fordítói kompetenciákat várnak el, s melyek a főbb lektori értékelési kritériumok. A dolgozat célja, hogy megvizsgálja, mennyiben hasznosulnak, illetve hasznosíthatók a piaci értékelési és lektorálási rendszerek elemei a képesítőfordítások értékelésében. Ennek érdekében sorra veszi, részletesen tárgyalja és definiálja a fordításértékelési rendszerek összevetéséhez szükséges értékelési alapfogalmakat. Ezt követően különböző szempontok alapján összeveti az oktatási és a piaci fordítási szituáció számos értékelési szempontrendszerét. Ennek kapcsán tárgyalja a fordításértékeléssel kapcsolatos nemzeti szabványt, a nemzetközi szervezetek és fordítóirodák lektorálási és minőségbiztosítási eljárásait és kritériumait, valamint kilenc hazai szakfordítóképző felsőoktatási intézmény képesítőfordításokhoz alkalmazott értékelési szempontrendszerét. Megállapítja, hogy ezek a kritériumrendszerek kevés átfedést mutatnak. Célszerű volna, hogy az oktatás értékelési szempontjai közelítsenek a piaci elvárásokhoz, a hivatásos fordítás normáihoz. Oktatásmódszertani szempontból indokolt, hogy a fordítóképzés során, majd a képesítőfordítások bírálatához alkalmazott értékelési kritériumok, illetve a fordítóirodák követelményei egymásra épüljenek, és már a képzés kezdetétől ismerjék ezeket a hallgatók.

Kulcsszavak: szakfordítóképzés, értékelési szempontok, képesítőfordítás, fordítóirodák, minőségbiztosítás

1. Bevezetés

A szakfordítóképző intézmények természetes törekvése, hogy a náluk végzett szakemberek be tudjanak illeszkedni a fordítói munka világába, a fordítóirodák, könyvkiadók gyakorlatába, s képesek legyenek az önálló munkavégzésre is. E cél elérésének egyik módja, és egyben a megszerzett tudás mérési eszköze is a képzés végén elkészítendő képesítőfordítás. Érdemes időről időre megvizsgálunk és összevetnünk, milyen szempontok alapján értékelik az egyetemek ezt a dolgozatot, és milyen kritériumok alapján bírálják el munkatársaik fordításait a fordítóirodák, illetve a megbízók. Az így kapott adatok és a gyakorlati tapasztalatok alapján próbáljuk megválaszolni azt a kérdést, hogy milyen mértékű átfedés mutatkozik a fordítóképző intézmények „szakdolgozata”, a képesítőfordítás lektorálási, értékelési szempontjai és a fordítóirodák fordításértékelési szempontjai között. Célunk, hogy az adatok összegyűjtésével, valamint azok

rövid elemzésével elősegítsük a két szempontrendszer közelítését egymáshoz, hiszen ha ez megtörténik, az visszahat az oktatásra, és lehetővé válik, hogy valóban a piaci és a minőségbiztosítási szempontok figyelembevételével oktassunk.

2011-ben a fenti cél jegyében szervezte a Szent István Egyetem a fordítóképző intézmények immár hagyományos gödöllői szakfordító módszertani napját. A január 21-i rendezvényen átfogó képet kaphattunk a hazai fordítóképző intézmények fordításértékelési módszereiről, szempontjairól, valamint arról, hogy a fordítással foglalkozó cégek, szervezetek milyen szempontok alapján értékelik a próbafordításokat, milyen fordítói kompetenciákat várnak el, s melyek a főbb lektori értékelési kritériumok. Az alábbi adatok jelentős részét ezen a rendezvényen ismertették a résztvevők.

2. Az összevetéshez szükséges értékelési alapfogalmak

Az oktatás és a gyakorlat értékelési rendszerének összevetése nagy körültekintést kíván, hiszen az egyetemekre és a piac szereplőire egyaránt jellemző, hogy többféle céllal, s ennek megfelelően különféle szempontok alapján, illetve a kritériumok eltérő súlyozásával értékelnek. A képzés folyamatában ugyanis az oktatás aktuális tartalmának és céljának megfelelően különböző értékelési helyzetek váltják egymást. A piaci körülmények között pedig egyszerre kell megfelelni a minőségi és az ezzel gyakran ellentétesen ható gyakorlati követelményeknek (alacsony ár, rövid határidő), illetve még számos egyéb tényezőnek is.

2.1 Az értékelési szituáció

Értékelési szituáció alatt az értékelés kereteit (felsőoktatás mesterképzése, szakirányú továbbképzés, nyelviskola, szakfordítóvizsga, fordítóiroda stb.) értjük; emellett a szituáció része a fordítás készítője (a vizsgáztató intézmény fordító szakos hallgatója, alkalmazásban álló fordító, egyéb, nem a fordításhoz kapcsolódó státusz) és a fordítás értékelője (az intézmény fordítást oktató tanára, nyelvvizsgaközpont vizsgáztatója, a fordítói képesítést odaítélő intézmény vizsgáztatója, lektor, nem nyelvész szakember) is. A nyelvtanulás során a különféle iskolákban a tanárok a nyelvtudást olykor fordításokkal mérik, ilyenkor a nyelvi hibák és a szókincs, valamint a szövegértés feltérképezése a cél. Hasonló a helyzet a magyar állami nyelvvizsgák fordítási feladatainak értékelésével. Egyes fordítóügynökségek tapasztalt fordítók segítségével minősítik, vizsgáztatják fordítóikat. A fordítás felhasználói többnyire csak akkor értékelik a fordító munkáját, ha valamilyen kifogásuk van ellene. A fordításkritikusok, elsősorban irodalmárok és nyelvészek, könyvek, folyóiratok hasábjain bírálják az egyes fordításokat. A fordítóképzés szerkezete is változatos képet mutat (nappali tagozatos mesterképzés, közel negyvenféle szakirányú továbbképzés). A képzés folyamatában az értékelést a tanárok, a záróvizsgák értékelését pedig olykor megbízás alapján egyes fordítóirodák lektorai, máskor a szakszöveg szakmai tartalmának szakértője, bizonyos intézményekben pedig a szaknyelvet és/vagy a fordítástechnikát oktató tanárok végzik.

A mi vizsgálódásunk körébe a nyelvtanulás és a nyelvvizsgáztatás során végzett fordítás nem tartozik bele, de a többi szituáció igen. Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy a legegységesebb kritériumrendszert a nyelvvizsgák minősítési rendszerében tapasztalhatjuk, s ez a rendszer átszivárog a fordítóképzés értékelési módszereibe is. Pedig ha akadnak is olyan kritériumok, amelyek mindkét típusú értékelésben előfordulnak, ezek akkor is más szerkezet, hierarchikus rend részei. Elsődleges tehát, hogy elhatároljuk egymástól a két értékelési rendszer tárgyát (lásd 2.3).

2.2 Az értékelés célja és típusa

Az értékelés célja általában a teljesítmény-, tudás-, képességszint mérése, diagnosztizálás vagy prognózis céljából. Ennek megfelelően az értékelés típusa lehet készségszintet vizsgáló, teljesítményt értékelő, haladási vagy eredménymérő. A fordítások tekintetében Hönig (1998) megkülönbözteti a terapeutikus és diagnosztikus fordításértékelést. A terapeutikus a diákra és a diák kompetenciájára összpontosít a tanítás folyamatában, a hiba okát kutatja; míg a diagnosztikus a fordítás felhasználójának feltételezett reakcióját tükrözi a képzés végén vagy a munkahelyen. A bevezetőben szereplő kérdések megválaszolásához a diagnosztikus céllal végzett értékelés szempontjait kutatjuk.

2.3 Az értékelés tárgya és a fordítási kompetencia

2.3.1 A nyelvi kompetencia és a fordítási kompetencia viszonya

Az értékelés tárgya a nyelvvizsgák esetében a nyelvi kompetencia, a fordítóképzés és a fordítóirodák szempontjából pedig a fordítási (és fordítói) kompetencia (Dróth 2002). A fordítási kompetencia több szerző szerint a következő összetevőket tartalmazza: szövegértési és szövegelemzési kompetencia, kutatási kompetencia, közvetítési kompetencia, szövegalkotási kompetencia, a fordítás minőségének megítélését szolgáló kompetencia, nyelvi kompetencia (a forrásnyelv és a cél nyelv vonatkozásában), kulturális kompetencia (Nord 1992: 47). Néhány szerzőnél megjelenik a fordítói kompetencia fogalma is, amely olyan képességekre és ismeretekre utal, amelyek révén a fordító képes beilleszkedni a fordítók szakmai közösségeibe, képes a hagyományos eszközök és az új technológia szakszerű alkalmazására, a többnyelvű kommunikáció megvalósítására (Király 2000: 13).

A kommunikatív nyelvi kompetencia (Bachman és Palmer 1996: 78–79) szinte valamennyi összetevője szerepel a fordítási kompetencia összetevői között is: a téma ismerete, szervezési (grammatikai és textuális) tudás, pragmatikai (funkcionális és szociolingvisztikai) tudás, stratégiai kompetencia. E kompetenciák mérésében a különbséget akkor fedezhetjük fel, amikor a fordítási feladatot mint nyelvvizsgafeladatot vizsgáljuk meg. Amikor nyelvvizsgáztatás-kor a nyelvi kompetenciát a fordításon keresztül értékeljük, a teljes nyelvi kompetenciának csupán egy részét, általában a szövegértést, az információ kiszűrését és nyelvi helyes közvetítését, visszaadását vizsgáljuk. A nyelvvizsgán

az idegen nyelvről magyarra fordítási feladat célja napjainkban elsősorban az, hogy a jelölt olvasási készségét mérje, míg a magyarról idegen nyelvre fordításé az íráskészség és a nyelvtani, lexikai tudás mérése (Gáborjánné és Horváth 1990: 57). A szakfordítóképzés előfeltétele a megfelelő szintű nyelvi kompetencia.

2.3.2 *A fordításértékelés tárgya*

A fordítás értékelésének tárgyát a fordítási kompetenciának azok az elemei alkotják, amelyek az adott értékelési helyzetben relevánsak, és megfelelnek az értékelés céljának is. Eszerint az oktatás folyamatában a fordításértékelés tárgya lehet a nyelvtudás egyik eleme; a fordítási kompetencia elsajátításának foka; egy adott tantárgy elsajátítása a kurzus végén; a tananyag elsajátítása a teljes képzés végén; a fordítási kompetencia. A képzés végeztével, a képesítőfordítások értékelésekor, valamint a szakfordítások piaci értékelésekor a hangsúly a szakmai tartalom célnyelvi normáknak megfelelő közvetítésén, a szöveg közvetlen és maradéktalan célnyelvi felhasználhatóságán van. Kiemelt szerepet kap a reáliák, a terminológia megfelelő ismerete, felkutatása, szakszerű kezelése, valamint a számítógépes eszközök használata. Így például a terminológiának, intézményneveknek stb. illeszkednie kell a szakterület egyéb célnyelvi szövegeinek kifejezésmódjához, a formátumnak ki kell szolgálnia a felhasználó konkrét igényeit, stb. Jelenlegi kutatásunk célja, hogy felmérjük, napjaink piaci elvárásai, valamint oktatási követelményei között az egyes intézmények pontosan mit tekintenek az értékelés tárgyának, azaz milyen speciális fordítási elemeket értékelnek.

2.4 *Az értékelés minősítése*

2.4.1 *Validitás*

A validitás (érvényesség) fogalma arra utal, hogy mennyire jelentősek, megfelelőek és hasznosak a teszt eredményei az adott értékelési célhoz viszonyítva (Bachman 1990: 49), tehát azt méri-e, amire eredetileg készült (Némethné 1993: 7–8). Az értékelés tárgyát (szerkezetét) igényfelméréssel, a mérni kívánt kompetencia, illetve az adott tantárgy céljának definiálásával határozhatjuk meg (Bachman és Palmer 1996: 117–8).

2.4.2 *Reliabilitás*

Az értékelési eszköz reliabilitása (következetessége, megbízhatósága) azt fejezi ki, hogy készítői következetesen jártak-e el az összeállításánál, a vizsga lebonyolításnál és a pontozásnál. Ez utóbbi kétféle módon nyilvánul meg: két pontozó ugyanazt a pontot stb. adja ugyanarra a teljesítményre (*intra-rater* reliabilitás), illetve ugyanaz a pontozó ugyanazt a teljesítményt két különböző időben egyformán értékeli (*inter-rater* reliabilitás) (Némethné 1993: 9).

2.4.3 *Praktikusság*

A tesztelésben fontos a praktikusság (kivitelezhetőség), azaz a gazdaságosság, a szervezettség, a megfelelő vizsgakörülmények megléte, illetve az, hogy a tanulók szemében elfogadható-e az értékelési eszköz. A fordítások értékelésében az időráfordítás kiemelkedő tényező, ezért, valamint az értékelési eszköz kezelhetősége érdekében kerülnünk kell a túlzott specifikációt. A másik fontos kérdés az értékelési szempontok megfogalmazása: mivel a fordítások értékelését nem csupán nyelvészek vagy a fordítástudományban jártas szakemberek végzik, a szempontok megnevezésére (a nyelvészet vagy a fordítástudomány terminológiája helyett) sok intézmény a köznyelvihez közel álló megfogalmazást választ (például a regiszter helyett: stílus, a célnyelvi olvasóközönség igényei). Jó megoldás, ha útmutatót állítunk össze az értékelők számára, és ebben definiáljuk a fogalmakat, illetve más módon is segítjük az értékelőt a gyors és szakszerű munkában. A számítógéppel végzett értékelés a jövőben mindhárom mutatót javítja majd, de előkészítése és lebonyolítása komoly szervezettséget, technikai feltételeket és felkészültséget igényel.

2.5 *Az értékelés referenciája*

Az értékelés referenciája lehet norma és kritérium. A normafüggő értékelés egy adott csoport teljesítményéhez vagy egy adott normához viszonyítva minősíti a vizsgázót. A kritériumfüggő értékelés a kurzus anyagában kialakított jártasság fokát méri (Bachman 1990: 74), tehát arról informál, hogy az egyén képességei elérik-e az egyes kritériumokban rögzített képességek tartalmát és szintjét. Ezért különösen a teljesítménytesztek esetében alkalmazzák (Bachman 1990: 8). A képesítőfordításokat nem pedagógiai céllal, hanem a fordítói képzés odaítélése szempontjából értékeljük, azt vizsgáljuk, megfelel-e a fordítás a piaci elvárásoknak. Tehát a professzionális fordítók (mint csoport) teljesítményéhez viszonyítunk, amelyet szabványok is rögzítenek (lásd 3.1). Ebben a tekintetben normafüggő értékelésről beszélhetünk.

Kérdés, hogy a fordítóképző intézmények valóban a normát választják-e referenciaként, vagy kritériumfüggő értékelési szempontokat alkalmaznak. Elképzelhető, hogy a pedagógiai folyamat lezárásaként néhány intézmény inkább azt kívánja mérni, mennyire sajátították el a hallgatók a kurzus anyagát, s milyen fokú jártasságra sikerült szert tenniük a képzési követelményekben (kritériumokban) megfogalmazott képességekben, ismeretekben.

A fordítástudományban fontos szerepet kap a norma értelmezése. Az 50-es és 60-as évek kontrasztív nyelvészeti irányzata – például Catford (1965) – után a 70-es évektől előtérbe kerül a célnyelvi szövegre irányuló leíró, magyarázó jellegű (deskriptív) megközelítés – például a „manipulatív” iskola (Hermans 1985: 9, Toury 1980). A 90-es évektől közelít egymáshoz, mintegy kiegészíti egymást a leíró és az értékelő szemlélet. Eszerint beszélhetünk professzionális normákról (amelyeket a kompetens fordítói magatartás határoz meg) és elvárási normákról (amelyek a célközönség elvárásait tükrözik). A szakképzett, tapasztalt fordítók fordítási stratégiája normatív státuszt kap, s preszkriptív ereje van.

Ez a norma megtanulandó, s a fordítóképzésben tanítható. A hivatásos fordító viselkedési normáit a hivatásos fordítók közössége határozza meg (Pym 1992b, Chesterman 1993, Klaudy és Simigné 1996: 25, Kohn 1999: 71–72, Kiraly 2000: 33). Mi ennek a felfogásnak a jegyében kutatjuk a fordítóirodák, fordítással foglalkozó szervezetek elvárásait, az általuk kialakított normákat, hogy azután a fordítóképzésbe emelhessük ezeket.

2.6 Az értékelés módja

Az értékelés módja lehet holisztikus (globális) vagy analitikus. A globális (impreszió alapuló) értékelési technikánál egy eredményhez egy sávleírás tartozik, amely meghatározott kritériumokat vesz figyelembe. Ezt a technikát néhány szakértő – például Bachman és Palmer (1996: 208–210) – nem tartja kellő mértékben informatívnak a jelölt egyes készségeit illetően. Az analitikus értékelési technikával külön-külön sávrendszert hozunk létre az egyes kritériumok számára, és azokat vagy egyenlő mértékben, vagy súlyozva vesszük figyelembe. Az értékelési sávokat a vizsga szerkezetéből (*construct*) vezetjük le. A sávok meghatározása két részből áll: az értékelendő nyelvi minta (a célnyelvi szöveg) jegyei (szintjei) és e jegyek minősítése a készségek elsajátításának mértékével. A részletezés mértéke több tényezőn múlik, például a tanár képzettségén. Az értékelési sávok érvényessége és megbízhatósága érdekében a kevésbé képzett tanár számára nagyobb részletességgel kell meghatározni az értékelt jelenség szerkezetét, mint annak a képzett tanárnak, aki pontosan tudja, mit fed le egy adott kritérium (Bachman és Palmer 1996: 212–213).

Az, hogy a holisztikus vagy az analitikus pontozási technika mellett döntünk-e, részben az értékelés célján múlik. Az alábbiakban – részben Waddington (2000) statisztikai kutatásainak eredményeire támaszkodva – összevetjük a két értékelési módszer előnyeit és hátrányait.

- (1) A holisztikus értékelési módszer mellett szóló érvek:
 - A holisztikus értékelés lényegesen kevesebb időt vesz igénybe, mint az analitikus, így több értékelő is láthatja az adott dolgozatot, és ez növeli a tesztelés megbízhatóságát (Hughes 1989: 86).
 - A hibaelemzésen alapuló értékelési technika, amely egy adott maximális pontszámból levonja a hibapontok összegét, azt a benyomást keltheti a tanulóban, hogy a minőséget csupán a hibák mennyisége határozza meg. Az analitikus módszer egyébként is csupán néhány kiemelkedően jó megoldás jelölésére alkalmas, hiszen nagyon sok munkát jelentene minden egyes fordítási egység minősítése (s ez nem felel meg a kivitelezhetőség követelményének). A holisztikus értékelés viszont alkalmas a jó megoldások következetes megjelölésére.
 - A holisztikus értékelés részletes leírásaival lényeges információt nyújthatunk az egyén teljesítményéről a későbbi munkaadó számára is.
 - A hibák rendkívül részletes kategorizálását nehéz kivitelezni, és nem növeli feltétlenül az értékelési rendszer megbízhatóságát, objektivitását sem (lásd például Gouadec (1981) 675 hibatípusát, amelyhez

hozzárendeli még a hiba súlyosságának, illetve a szöveg nehézségi fokának együtthatóját is).

- (2) Az analitikus hibajavítási és visszajelzési módszer mellett szóló érvek:
- Diagnosztikai célra az analitikus értékelési mód ad megfelelő információt (Hughes 1989: 97).
 - Az analitikus értékelés megbízhatósága felülmúlja a holisztikus értékelését.
 - A hallgatók és a szakképzett fordítók egyaránt igénylik a javítások (változtatások) és az értékelés egyértelmű indoklását.

A fordításértékelésben jól működik az analitikus hibajavítási módszerek és a holisztikus értékelés kombinációja. A kutatások szerint ennek a módszernek megfelelő az érvényessége, valamint jobban differenciál, mint a kizárólag analitikus módszer, s így nő az értékelő tanárok közötti (*inter-rater*) reliabilitás (Waddington 2000: 15–16).

2.7 Az értékelés technikája

Az értékelés technikája lehet objektív (amikor a vizsgázó megoldásának megítélése teljes mértékben az előre meghatározott szempontok alapján történik, s a pontozónak nem kell önálló ítéletet hoznia), illetve szubjektív (amikor a pontozási szempontok szubjektív interpretációjával kell a pontozónak megítélnie a megoldás helyességét) (Bachman 1990: 76). A fordítás értékelésének objektív interpretációját, megbízhatóságát deskriptorok, értékelési útmutató alkalmazásával, valamint az értékelők képzésével, csoportos megbeszélésekkel segíthetjük elő.

Bár a fordítások értékelésében kulcsfontosságúnak tartjuk az objektív kritériumok kialakítását, nem gondoljuk, hogy az objektív tesztelési technikák megfelelnek a fordítások értékelésére. Ez utóbbiak közé tartoznak a diszkrét pontos tesztek, amelyek elsősorban mikrotesztelésre, azaz a nyelv izolált egységeinek és egyedi részleteinek értékelésére alkalmasak (Némethné 1993: 30). A fordításban azonban nem beszélhetünk izolált egységekről. Egy másik objektív technika az integrált objektív teszt, amely „elsősorban a receptív készségek ellenőrzésére alkalmas, és csak korlátozott mértékben használható a produktív nyelv (írás, beszéd) vizsgálatára” (Némethné 1993: 30). Ez az eszköz tehát inkább a szövegértés, mint a diskurzusszintű fordítás ellenőrzésére alkalmas, s fordítóképzésben például a szöveg tartalmára vonatkozó feleletválasztós tesztként alkalmazzák (Sager 1994: 149). Tanulmányunk tárgyába a mérési technikák ismertetése nem tartozik bele.

2.8 A fordítandó szöveg nehézségi foka

Az oktatás folyamatában végzett terapeutikus értékelés általában tanfordítás, a szövegválasztás szempontjai a tanítási–tanulási fázisnak megfelelőek. A képzés végén a diagnosztikus értékelésre szánt képesítőfordítás szövegválasztása

azonban a valós fordítási feladatokat, a munka világát tükrözi. Ebben a tanulmányban a tanfordítások szövegválasztásával nem, csupán a valós fordítási feladatok forrásnyelvi szövegeinek nehézségi fokával foglalkozunk. Ezt a szövegben rejlő értékelő mozzanat, a szöveg kritikai beállítottságának foka, illetve a műfaj, a diskurzus jegyeinek kiszámíthatósága vagy kiszámíthatatlansága határozza meg. Ezekről a tényezőktől függ, hogy a fordításhoz milyen képességekre, fordítástechnikai megoldásokra van szükség, milyen stratégiát választ a fordító (Hatim és Mason 1997: 182). A legnehezebb feladat azoknak a szövegeknek a fordítása, amelyeket kevert szövegtípus, kevert regiszter, illetve kevert retorikai cél jellemez. A legkönnyebb fordítási feladat pedig mindennek ellentétével írható le: egységes szövegtípus, következetes regiszter, értékelő mozzanatot nem tartalmazó retorikai cél (például leírás). Ilyenek például a legkötöttebb műfajú jogi szövegek, amelyek hagyományos forma- és szókészlete a fordító által megtanulható, s mivel e szövegek általában viszonylag kis fordítási egységekben fordíthatók, a fordítási stratégia könnyen kialakítható. E szövegek fordításakor azonban a fordítási kompetencia egyéb tényezői (például a háttérismeretek és a megfelelő terminológia felkutatása) nehezíthetik meg a feladatot (lásd még Dróth 2010: 130). Ugyanakkor ezek a szövegek alkalmasak leginkább a gépi fordításra, ha megfelelő fordítási memória áll a fordító rendelkezésére.

2.9 A fordítási hiba és hibatípusok

Ha a fordítási hiba olyan meghatározását és kategorizálását keressük, amely az oktatás és a fordítóirodák szempontjából egyaránt elfogadható, egyértelmű és diagnosztikus, a következő szerzők írásaiból meríthetünk:

Juan Sager (1983) tipológiája az általában ismert öt hibatípust tartalmazza: 1. jelentéscserélés; 2. kihagyás; 3. bővítés; 4. eltérés; 5. átalakítás (nem számít hibának, ha a fordítási utasítás eleve megkívánja). Sager három csoportba sorolja a hiba hatását: 1. nyelvi (súlyos: ha a mondat fő részére hat; nem súlyos: ha a mondat másodlagos szerepet játszó részére hat); 2. szemantikai (súlyos: ha a fő mondanivalót befolyásolja; nem súlyos: ha másodlagos mondanivalóra, pl. egy példára hat); 3. pragmatikai (súlyos: ha az írói szándéokra jelentősen hat; nem súlyos: ha az írói szándéokra elhanyagolható hatással van). Sager rendszerében a felhasználó dimenziója is megjelenik. A középpontban a szakszerű fordítás minőségi elvárásai állnak, amelyek túlmutatnak a szavak és kifejezések atomisztikus szintjén. Ez megegyezik Basil Hatim és Ian Mason (1997) felfogásával: csak akkor tudjuk megfelelően megítélni a fordítási hibákat, ha a lokális hibákat a globális követelményekhez viszonyítjuk. A fordítási hibák jelentkezhetnek: 1. a propozicionális jelentés lényeges, indokolatlan eltéréseiben (kihagyás, bővítés, helyettesítés); 2. a célnyelvi kód megsértésében (például helyesírás, nyelvtan); 3. a szövegszintű hibákban (a szöveg és a kontextus között nincs kellő mértékű átfedés, például a regiszter terén). Ez utóbbi hibatípust az írói szándék és a fordítás célja szerint kell megítélni (Hatim és Mason 1997: 164, 178, 203).

Peter Newmark szerint a fordítási hiba lehet félrevezető jellegű (a szöveg üzenetére hat, a. referenciális, b. nyelvi) vagy árnyalatnyi (a jelentésre hat,

a. stilisztikai, b. lexikai). Ez utóbbi csupán tévedés, s bár el kell kerülni, csak akkor válik valódi hibává, ha hiteles (jogi) vagy expresszív szöveget fordítunk (Newmark 1993: 29–30). Newmark hibakategóriái jól alkalmazhatók az értékelés gyakorlatában. Fontos lépés, hogy a hibák súlyosságának megítélését részben összekapcsolja a szövegtípussal és a műfajjal, bár nem viszonyít következetesen a kommunikációs helyzethez, a retorikai célhoz.

Christiane Nord a hibát mint „nem funkcionális fordítást” definiálja, azaz egy kifejezés önmagában nem lehet hibás, csak a fordítás céljának viszonylatában. A fordítási hibák funkcionális kategóriáit hierarchikus rendbe állítja: 1. pragmatikai hiba (a legnagyobb hiba, csak a forrásnyelvi szöveg, a célnyelvi szöveg és a fordítási utasítás egybevetésével szűrhető ki); 2. kulturális hibák; 3. nyelvi hibák (súlyosságuk a célnyelvi szöveg funkciójára gyakorolt hatásuktól függ) (Nord 1997: 73–77).

Számos szerző tesz különbséget a hibák és a fordítói választások megítélése között, például Anthony Pym megkülönbözteti a bináris hibákat a nem bináris hibáktól. A nyelvórákon az ún. bináris hibákat javítjuk: valami vagy helyes, vagy nem. Ezek a hibák gyorsan és pontosan javíthatók. A fordítástechnika órákon viszont a nem bináris hibákat tárgyaljuk: nemcsak egyetlen „jó” megoldás áll szemben a „rosszal”, hanem mindig van több jó megoldás is, amelyek közül nem lehet egyértelműen választani (Pym 1992a: 282; 1993: 102).

Heltai Pál a gödöllői konferencia kapcsán fogalmazta meg véleményét a fordítási hibáról. Hiba az olyan fordítói megoldás (vagy megoldás hiánya), amely az adott körülmények között (adott fordítási helyzetben) elérhető, illetve elvárt relevanciától – a fordító szándéka ellenére – eltér: 1. nem ad kontextuális hatást, vagy torzítja azt; 2. a nyelvi megformálás hiányosságai miatt a feldolgozási erőfeszítést anélkül növeli, hogy azzal további kontextuális hatásokat akarna elérni. A hibák súlyosságának megítélésében fontos szempont, hogy a hiba globális vagy lokális hatású-e, tehát az egész szöveg kontextuális hatását és/vagy feldolgozhatóságát mennyiben érinti (a fordítás az adott körülmények között – a hibák ellenére is – használható, valamennyire használható vagy hasznavehetetlen). Súlyos hiba a szöveg értelmét is veszélyeztető nyelvi megformálási hiba. Fontos még megkülönböztetni az adott fordítási helyzetben egyértelmű hibákat a nem egyértelműen hibás fordítási megoldásoktól (vö. Pym: bináris és nem bináris hibák) (Heltai 2011).

3. A fordítóirodák, fordítással foglalkozó szervezetek fordításértékelési szempontjai

Mivel a fordítóképző intézmények fő célja, hogy a náluk végzett hallgató megállja a helyét a fordítói piacon, a képesítőfordítások követelményrendszerét és értékelését a piaci elvárásokhoz viszonyítjuk. Ezért először a fordítóirodák és fordítással foglalkozó szervezetek fordításértékelési szempontjait összegezzük, majd ezek tükrében vizsgáljuk meg a fordítóképző intézmények képesítőfordításainak értékelési szempontjait.

3.1 A nemzeti szabvány

Kézenfekvő, hogy a fordítóirodák, a fordítási feladatokat megoldó szervezetek minőségbiztosítása a nemzetközi fordítási szabványból induljon ki. „A fordítási szolgáltatás követelményei, irányítási rendszere (MSZ EN 15038:2006)” Magyarországon 2006 decemberétől érvényes. Ennek a harminc európai országban azonos nemzeti szabványnak a kidolgozója az Európai Szabványügyi Bizottság Fordítási Szolgáltatások Műszaki Bizottsága (CEN/BT/TF 138). Célja a fordításszolgáltatók által nyújtott minőségi szolgáltatások (a fordítási folyamat és a szolgáltatáshoz tartozó minden tevékenység) követelményrendszerének meghatározása. A fordítások értékelése szempontjából a fordító kompetenciáira és a célnyelvi szöveggel kapcsolatos követelményekre vonatkozó előírások fontosak. A szabvány tömören meghatározza a fordításhoz és a célnyelvi szöveg minőségéhez kapcsolódó főbb fogalmakat, köztük a fordítást, a lektorálást, a célnyelvi ellenőrzést és a szövegtípusra vonatkozó konvenciókat (a betartandó nyelvtani és terminológiai szabályok összessége). Majd felsorolja a fordítók szakmai felkészültségének területeit: fordítási; nyelvi és szövegalkotói (forrás- és célnyelven); kutatási (információszerzés és -feldolgozás); kulturális; technikai.

A fordítást meg kell előznie az adminisztratív, a műszaki és a nyelvi előkészítésnek. Az utóbbi részei: a forrásnyelvi szöveg elemzése, terminológiai előkészítés, stilisztikai útmutató készítése. Ezek után a fordítónak a következő szempontok szerint kell átültetnie a forrásnyelvi szöveg jelentését a célnyelvre: terminológia; nyelvtan; szókészlet; stílus; helyi sajátosságok; formázás; célcsoport; a fordítás célja. A fordítások értékeléséhez további szempontok szűrhetők ki az Ellenőrzés és a Lektorálás címszó alatt olvasható követelményekből: önellenőrzés (a jelentés átvitele, kihagyás és egyéb hibák, valamint a szolgáltatási követelmények teljesítése szempontjából); a terminológia egységessége; nyelvi regiszter, stílus. Az értékelési szempontok kidolgozásához érdekes lehet még a szabvány C és D mellékletének vizsgálata (A forrásnyelvi szöveg elemzése; Stilisztikai útmutató) (Haba 2011).

A szabvány jól leírja a fordítás előkészítésének, elkészítésének és ellenőrzésének lépéseit. Ha azonban a benne szereplő terminológiát értékelési szempontként kívánjuk alkalmazni, a reliabilitás érdekében konkretizálni, pontosítani kell. Néhol ugyanis túl általános (például a „helyi sajátosságok” kifejezés, amely valószínűleg a kulturális ismeretekre utal); olykor redundáns (például részleges átfedést mutat a jelentés átvitele és az a követelmény, hogy ne legyenek kihagyások a szövegben); máshol következetlen (például nehéz a stílus, a szókészlet, a célcsoport és a nyelvi regiszter fogalmak egymáshoz való viszonyának megállapítása, mivel két egymást követő bekezdésben hol az egyiket, hol pedig a másikat olvashatjuk). Emellett néhány fontosabb szempont nem kap kellő hangsúlyt (például a fordítás célja és a célcsoport az elvárások élére kívánczik). A Magyarországon működő nemzetközi fordítóirodák vezetői a szabvány tartalmát bírálják, korszerűtlennek, hiányosnak tartják, és mielőbbi átdolgozását sürgetik. A gödöllői konferencián ezt hangsúlyozta hozzászólásában Bán Miklós is, az Espell fordítóiroda képviselőjeként.

3.2 Nemzetközi fordítóirodák

A multinacionális fordítóirodák fordításértékelési kritériumai valóban kifinomultabbnak tűnnek az előbbi követelményrendszer szempontjainál. Két cég hazai leányvállalatának értékelési rendszerét ismerhettük meg a gödöllői szakfordító szakmai napon. Az Espell Kft., illetve a Consell Pannónia Kft. egyaránt a LISA (Localization Industry Standards Association, www.lisa.org) rendszerre alapozza fordításértékelési tevékenységét.

3.2.1 Nyelvi értékelés a LISA-programmal

A LISA értékelési rendszer használatával a felhasználói élményt közvetlenül befolyásoló hibák számát mérjük. Pontosságát korlátozza, hogy az értékelés tárgyának ez a megfogalmazása különféle értelmezésekre ad lehetőséget, emellett a fordítási szolgáltatás és benne a célnyelvi szöveg minőségét a határidő, a fordítandó szöveg terjedelme, az ár, a forrásnyelvi szöveg minősége, valamint a kommunikáció is befolyásolja. A fordítóirodák belső és külső ellenőrzésének több módja és fázisa van. Az ellenőrzések célja sokrétű: a hibák megtalálása és javítása, ezáltal a fordítás minőségének javítása; visszajelzés a fordítónak vagy fordítóirodának; a fordító vagy fordítóiroda értékelése, teljesítményének figyelemzése. A teljesítmény meghatározásához számszerűsítik az ellenőrzés eredményét. A megbízhatóság jegyében a mérésnek megismételhetőnek kell lennie. A LISA-program célkitűzése az objektív mérés. Ennek érdekében ki kell zárni a szubjektív értékelést, amely a következőkből adódhat: stílusbeli preferenciák; a hiba súlyosságának téves megítélése; a nyelvtani, helyesírási szabályok nem egyértelmű megfogalmazása. Az objektivitás másik záloga, hogy a hibák besorolásának módját pontosan definiálják. A kategóriákat típus és súlyosság szerint állítják fel, ezek a következők:

- (1) A hiba típusa
 - Pontosság: félrefordítás, kihagyott vagy betoldott szavak, lefordítatlan szöveg
 - Nyelvi hiba: nyelvtani hiba (ragozás, egyeztetés stb.), helyesírás, központozás
 - Terminológia: szaknyelv használata, következetlenség, eltérés a végmegrendelő által kiadott terminológialistától
 - Stílus: eltérés a stílusmutatótól, általános stílus (regiszter, ezen belül például a tegezés)
 - Funkcionális hiba: formázás, tag-hiba, technikai hiba (fájlkezelés, tárgymutató- és tartalomjegyzék-kezelés)
 - Lokalizációs hiba: helyi piaci követelmények (pl. jogi szabályozások), számformátum, dátumformátum, mértékegységek, devizanem stb.
 - Alaposság: utasítások követése; visszajelzések, a kérdésekre adott válaszok alapján szükséges javítások nem megfelelő végrehajtása

- (2) A hiba súlyossága
- Súlyos hiba: leginkább szembeötlő hiba (pl. címek, fedőlapok); jogi, biztonsági, egészségügyi vagy pénzügyi következményekkel járó hiba; sértőnek felfogható megfogalmazás
 - Nagy hiba: nagymértékben jelentésmódosító félrefordítás és egyéb hiba; a korábbi visszajelzések és válaszok alapján szükséges javítások elhagyása; súlyos, a megértést nehezítő nyelvi hiba
 - Kisebb hiba: kisebb jelentésmódosítás; észrevehető, de a megértést nem nehezítő nyelvi, formázási, központoszási hiba; elütés, helyesírási hiba; az adott környezetben elfogadhatatlan stílus
 - A fordító jobbító szándékkal belenyúl a szövegbe: átfogalmazás, stílushiba

A fenti kategóriák és a teljes szószám alapján egy képlet segítségével számítják ki a nyelvi minőségmutató számértéket (LQX). Ennek segítségével nyomon követhető a fordító fejlődése, teljesítménye, amelyek alapján a fordítók minőségi kategóriákba sorolhatók (Urbán 2011, Wagner 2011).

3.2.2 Funkcionális értékelés

A LISA-sablon szerint végzett nyelvi értékelés mellett az értékelési rendszer másik jelentős eleme a funkcionális értékelés. A projektmenedzser százalékként értékeli a szolgáltatás minőségét, az Espellnél például a következő öt szempont alapján: határidő; a fordítástámogató eszköz kezelése; a leadott anyag teljessége; az utasítások követése (például részszállítások); kommunikáció, a projektmenedzser munkájának segítése (Wagner 2011).

3.3 Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI)

Ha a fordítások értékelési szempontjain gondolkodunk, érdemes megfigyelnünk, mit tartanak fontos szempontnak a lektorok, szerkesztők. Horváth Péter Iván, az OFFI lektora kutatásából kiderül, mit és milyen gyakran változtatnak az intézmény lektorai, amikor a forrásnyelvi szöveget egybevetik a célnyelvivel. A *Hitelesítési szabályzat* 11. szakaszának (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „a hiteles fordítást lektoráltatni (szakmai és nyelvhelyességi szempontból ellenőriztetni) kell”. Hiteles fordításról, azaz teljes bizonyító erejű közokiratról lévén szó, a lektorálásnak legfontosabb célja, hogy ugyanazt a joghatást biztosítsa a fordítás számára, mint amellyel a forrásszöveg rendelkezik. A lektorálás főleg szószintű változtatásokkal jár, s ezek a célnyelvhez közelítik a fordítást. Horváth felsorolja a lektorálás szempontjait, majd megállapítja, melyek alapján változtatnak a leggyakrabban az OFFI lektorai: stílus és nyelvhelyesség (28,52%); a szöveg jelentésének ekvivalenciája (24,27%); terminológia (23,97%); helyesírás (11,72%); szórend (7,64%); szerkesztés (3,83%) (Horváth 2011: 154, 208).

3.4 Fordításértékelés az EB Fordítási Főigazgatóságán

Az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságán célzott, következetes, szűrő-próbaszerű lektorálás folyik. A fordítást lektorálás előtt és után ellenőrzik. Külsős fordítások esetében a dokumentum körülbelül 10%-át értékelik a formai/tartalmi megfelelés szempontjából: fedőlap (cím, formai elemek); első oldal és a rendelkező rész első oldala (sablonformulák, definíciók, terminológia); utolsó oldal (záróformula, aláírások); teljes-e a fordítás; esetleg további oldalakon lábjegyzet, cím, hivatkozás és az azonosított terminusok ellenőrzése.

Kétféle nyomtatványon jeleznek vissza a jó/nagyon jó, illetve az elfogadható/normán aluli/elfogadhatatlan minősítésről.

- (1) Értékelési szempontok: terminológia, értelmezés, megfogalmazás, stílus és regiszter, elrendezés, tördelés
- (2) Hibatípusok: szövegrész kihagyása, a szöveg értelmét módosító fordítási hiba, terminológia (különösen a közösségi szóhasználat) helytelen használata/használatának elmulasztása, referenciadokumentum használatának elmulasztása/nem következetes használata, a szöveg értelmezhetőségét befolyásoló fogalmazási hiba, nyelvtani hiba, központosítási hiba, helyesírási hiba, stílus/regiszter
- (3) A súlyosság mértéke: súlyos/kevésbé jelentős

A jó fordítások visszajelzései lapján az elegáns fordítási megoldások szempontja is szerepel, ezzel más piaci értékelési rendszerben nem találkoztunk (Jancsi 2011).

3.5 A piaci szereplők értékelési szempontjainak összegzése

A fenti leírások alapján összegyűjtöttük a gödöllői szakmai napon előadó négy fordítóiroda, fordítással foglalkozó szervezet értékelési szempontjait. Jelöltük azt is, hogy ezeket hány fordítóiroda alkalmazza.

1. táblázat

A fordítóirodákban leggyakrabban alkalmazott értékelési szempontok

Szempont	Előfordulás
1. terminológia	4
2. stílus, regiszter	4
3. formázás (számítógépes eszközök, kiadványszerkesztő programok)	3
4. nyelvtan	2
5. helyesírás	2

Szempont	Előfordulás
6. helyi sajátosságok/lokalizáció	2
7. a jelentés átvitele/ekvivalenciája	2
8. információtartalom (kihagyás nélkül)	2
9. szolgáltatási követelmények	2
10. szórend	1
11. szókészlet	1
12. szerkesztés	1
13. értelmezés	1
14. megfogalmazás (egyértelműség, interferencia)	1
15. célcsoport	1
16. a fordítás célja	1
17. pontosság (információ kihagyása, betoldása, félrefordítása)	1
18. egyéb hibák	1
19. alaposság	1
20. határidő	1
21. elegáns fordítási megoldás	1
22. szakmaiság (pl. joghatás)	1

A fordítóirodák gyakorlati megközelítése jól megmutatkozik az egyes értékelési kategóriákban megfogalmazott konkrét piaci elvárásokban, amelyek nem csupán nyelvek, hanem a fordítótól elvárt magatartásra (például a végmegrendelő által kiadott terminológiai lista használata), vagy a fordítóiroda munkamódszereire (például utasítások követése, visszajelzések, kérdések figyelembevétele) is utalnak (lásd a 2.3.1 részben említett fordítói kompetencia). Emellett kiemelésre érdemes az OFFI szempontjai közül a szakmaiság (pl. joghatás) megőrzése. Ez a szempont véleményünk szerint általános piaci követelmény, de máshol a műfaji jegyek, regiszter, információtartalom stb. kritériumok alapján értékelik.

Míg más intézmények a jelentés átvitele kifejezést alkalmazzák, az OFFI lektorának szóhasználatában megjelenik a jelentés ekvivalenciája kifejezés. Ez bizonyára a hiteles fordítások természetéből következik, hiszen az okiratok fordításakor többnyire mikroszinten kell a fordítási egységeket megfeleltetni egymással. A Horváth (2011) által említett három leggyakoribb lektori változtatásból kettő a szempontok gyakoriságát összegző táblázatunk élén áll (termino-

lógia, stílus/registter), a harmadikat viszont csupán két intézmény alkalmazza (a jelentés átvitele/ekvivalenciája).

Az EB Fordítási Főigazgatóságának értékelési kritériumai szintén az intézmény működéséhez nélkülözhetetlen, jellegzetes szempontokat tartalmaznak, például: terminológia (különösen az EU-s szóhasználat) helytelen használata/használatának elmulasztása; a referenciadokumentum használatának elmulasztása/nem következetes használata.

4. A fordítóképző intézmények értékelési szempontjai

Egy korábbi kutatásunkban (Dróth 2003) öt szakfordítóképző intézményben felmértük és összevetettük, hogy az egyes felsőoktatási intézmények milyen értékelési szempontok alapján értékelik hallgatóik fordításait egy adott értékelési szituációban. Nem találtunk két hasonló szerkezetű értékelési szempontrendszert, s az egyes intézmények kritériumai csak részben fedték át egymást. Az összevetésből az is kiderült, hogy az értékelési szempontok tartalma és alkalmazási módszere mögött álló kulcsfontosságú kérdéseknek (érvényesség, megbízhatóság, kivitelezhetőség) sem tulajdonítanak egyforma jelentőséget az egyes intézmények, s kezelésükre részben eltérő megoldásokat keresnek.

Az útkeresés folyamatosan jelen van az egyes intézmények életében. Érdemes tanulnunk egymás eltérő nézeteiből, megoldásaiból. Ennek érdekében 2011-ben a gödöllői szakfordító módszertani napon kilenc intézmény képviselője ismertette, hogyan értékelik intézményükben a képesítőfordításokat. Az előadásokat szakmai vita követte. Ennek a tapasztalatcserének az eredményeit összegezzük az alábbiakban.

4.1 ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Az ELTE BTK FTT értékelési rendszeréről Zachar Viktor számolt be (Zachar 2011). A fordítói diploma feltétele az, hogy a jelölt magyar nyelvre nyomdakész fordítást tudjon készíteni. Jelest az a fordítás kap, amely „lektorálás nélkül közölhető”, elégtelen az a fordítás, amely „nem lektorálható”. Az ötfokú skálán elhelyezett szöveges értékelés a következő:

- (5) jeles, ha a fordítás a forrásnyelvi szöveg tartalmát teljes mértékben visszaadja, a célnyelvi megfogalmazás hibátlan, vagyis szerkesztés nélkül közölhető
- (4) jó, ha a fordítás a forrásnyelvi szöveg tartalmát teljes mértékben visszaadja, de a célnyelvi megfogalmazás tekintetében kisebb mértékű (szószintű) szerkesztésre szorul
- (3) közepes, ha a fordítás egy-két esetben eltér a forrásnyelvi szöveg tartalmától, és a célnyelvi megformálás tekintetében jelentősebb mértékű (szószintű és mondat szintű) szerkesztésre szorul
- (2) elégséges, ha a fordítás három vagy több esetben eltér a forrásnyelvi szöveg tartalmától, a célnyelvi megformálás tekintetében jelentősebb

szerkesztésre szorul (szószinten, mondatszinten és a magyar nyelvhelyesség tekintetében, pl. központosítás, helyesírás), de még érdemes megszerkeszteni

- (1) elégtelen, ha a fordítás három vagy több esetben eltér a forrásnyelvi szöveg tartalmától, a célnyelvi megformálás tekintetében jelentősebb szerkesztésre szorul (szószinten, mondatszinten és a magyar nyelvhelyesség tekintetében, pl. központosítás, helyesírás), és nem érdemes megszerkeszteni, ami azt jelenti, hogy egyszerűbb újrarendezni.

A fenti deskriptorokból levonhatjuk az értékelési szempontokat. Globális értékelési szempont az utólagos szerkesztői munka mértéke: szerkesztés nélkül vagy szerkesztéssel közölhető/nem érdemes megszerkeszteni. Ezen belül az analitikus értékeléshez gyakorlatilag két szempont mutatkozik: a tartalom visszaadása és a célnyelvi megfogalmazás. Az ELTE értékelési módjának és technikájának megbízhatóságát részletes fordítási és értékelési útmutató biztosítja (Klaudy 2005).

4.2 Szent István Egyetem Gazdaságtudományi Kar

A Szent István Egyetem értékelési módja, technikája és szempontjai mögött számos elméleti és empirikus kutatás áll, valamint a hallgatók és a lektorok visszajelzésére épülnek. Az ELTE értékelési módszeréhez hasonlóan a SZIE is alkalmaz egy holisztikus elemet (a lektor rövid szöveges értékelése), amelyet egy négy szintű, analitikus értékelési szempontrendszer követ. Ez a négy értékelési sáv különböző mértékben súlyozott, ezt az adható pontszámok eltérő mennyisége fejezi ki. A legtöbb pont a tartalomra adható, mivel szövegtípus szempontjából a szakszövegek elsősorban információközpontúak (a tartalmi hiba javítása újrarendezést, háttérkutatást is igényelhet). A nyelvtanra vonható le a második legmagasabb pontszám, mivel a legtöbb (általában viszonylag könnyen lektorálható) hiba ezen a nyelvi szinten keletkezik. Ha a fordító előzetesen átgondolja a fordítási feladatot, szakszövegben ritkábban fordul elő műfaji, regiszterbeli, kulturális hiba, ezért ezek révén veszíthető el a legkevesebb pont. A 4. sávban a helyzetnek, az adott feladatnak megfelelő elemet értékeljük. Ezek a készségek a fordító piacképességét mutatják, ugyanakkor a fordítási szolgáltatás egyéb feladatköreibe is tartozhatnak (informatikus, terminológus, tördelő, korrektor stb.) a megbízó igénye szerint aktivizálendő elemek.

A pontozásos értékelési technikát a kivitelezhetőség jegyében, a következő tapasztalatok alapján alakították ki: az oklevél kiállításához az értékelés eredményét osztályzatokra kell átváltani (ezért nem alkalmazható a fordítási piacon bevált három értékelési kategória: a fordítás nem fogadható el/elfogadható/kiemelkedően jó); az értékelők nem használták ki, ha több ponttal „gazdálkodhattak” (2005-ös tapasztalat); kevesebb pont nem húzta eléggé szét az osztályzatokat (2009-es tapasztalat). Az értékelés megbízhatóságát külső és belső lektorok alkalmazása, valamint egy fordítási és értékelési útmutató növeli. Emellett az értékelési lap kerüli a nyelvészeti szakkifejezéseket, hiszen a külső lektorok között nem kizárólag nyelvész végzettségűek találhatók.

A SZIE képesítőfordítások értékeléséhez kialakított értékelési lapja jelenleg a következő:

- (1) TARTALOM (0–10 pont)
Tartalmi pontosság, az üzenet átvitele (írói szándék, koherencia, értemi hangsúlyok)
Reáliák kezelése, terminológia, lexikai elemek
- (2) STÍLUS (0–3 pont)
Műfaji jegyek, hangvétel, a célkultúra alkalmazása, figyelembevétele a célnyelvi olvasók igényei szerint
- (3) NYELVTAN (0–5 pont)
Érthetőség, olvashatóság, kohézió, logikai szerkezet
- (4) PIACKÉPESSÉG, SPECIÁLIS KÉSZSÉGEK (0–4 pont)
Az adott fordítási feladat szerint elvárható mértékben: helyesírás, központosítás, a szöveg tagolása, tördelés, szövegszerkesztés, a fordítást támogató elektronikus eszközök használata, (ön)lektorálás.
(Dróth 2011)

4.3 Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma

A Debreceni Egyetem (DE AMTC) a 2010-ben lezárult ágazati szakfordítóképzés tapasztalatait az agrár szakfordító szakirányú továbbképzésben kamatoztatja. Korábbi értékelési szempontjaikon nem változtattak, ezek a következők: 1. információközvetítés; 2. szótárkezelés; 3. szaknyelvhasználat; 4. általános érthetőség, stílus; 5. hangsúlyeltolódás (ha van) (Tar 2011).

A tartalomközpontú szakszövegek legfontosabb kritériuma az információ-tartalom közvetítése. Ebben az értékelési rendszerben az információközvetítést a fenti szempontok közül négy értékeli részben vagy egészben (1., 2., 3., 5. szempont). Némi átfedés tapasztalható a regiszter, stílus értékelésében is (3., 4. szempont). A szótárkezelés szempontját érdemes lenne a háttér-információ felkutatására, terminológiakutatásra bővíteni. Részben ez a szempont is átfedi a szaknyelvhasználatot, hiszen ez utóbbinak része a terminológia használata is. Nem látjuk, melyik szempont alapján értékelhető a nyelvhelyesség (esetleg a 3. kritériumban). Mivel a szempontok mellett nem jelölik azok súlyozását (a végső jegyet az öt szempont átlagából nyerik), érdekes lenne megvizsgálni, hogy a hangsúlyeltolódás (5. szempont) valóban olyan gyakori-e, hogy a többi négy mellett egyenrangú szempontként szerepeljen.

4.4 Debreceni Egyetem Társadalomtudományi Kar

A Debreceni Egyetem Társadalomtudományi Karán (DE TTK) természet-tudományi, informatikai és bölcsészettudományi szakfordítóképzés folyik, itt az értékelés szempontjai a következők:

- (1) Szakmai követelmények: terminológia, szóhasználat, idegen, illetve magyar szakszavak, regiszter, műfaji elvárások
- (2) Általános szempontok:
 - a. Szöveghűség, a fordítás célja és olvasóközönsége, a szöveg típusa és műfaji jegyei, magyar stílus, magyar helyesírás, formai kritériumok megőrzése
 - b. A fordítás nominális vagy verbális, lineáris vagy nem lineáris, szó szerinti vagy szabad fordítás (Semseiné 2011).

A fenti szempontok külön értékelik az „általános”, illetve a szakszövegek fordításához szükséges kompetenciát. Véleményünk szerint ezt a két területet nehéz szétválasztani (ezáltal az értékelési eszköz validitása, reliabilitása és praktikus-sága egyaránt romlik), és nem is szükséges. A képesítőfordítás elkészítésekor a jelölt ugyanis csupán a szakszöveg fordítási utasításának megfelelő döntéseket hoz. Nem mérlegeli külön az általános fordítási követelményeket, hiszen a kettő ugyanazon információközpontú szöveg fordításakor lényegében meg is egyezik egymással: az információtartalom megőrzése a fordítási szituációnak megfelelően. Más kérdés, hogy különböző szövegtípusok fordításakor ugyanazokra a fordítási kompetenciákra van-e szükség (Dróth 2010: 125). Véleményünk szerint az (1) és a (2) kritériumsor együttes alkalmazása révén számos jelenséget duplán kell értékelnünk (például (1) pont: szóhasználat, idegen, illetve magyar szakszavak, regiszter, műfaji elvárások – (2a) pont: műfaji jegyek, magyar stílus). A (2b) szempontsor bizonyára az interferenciát vizsgálja, vagyis azt, hogy a célnyelvi szöveg maradéktalanul beilleszkedik-e a célnyelv rendszerébe, vagy a forrásnyelv jegyeit viseli-e magán.

4.5 Szegedi Tudományegyetem Idegen Nyelvi Kommunikációs Intézet

A Szegedi Tudományegyetem Idegen Nyelvi Kommunikációs Intézete (SZTE IKI) angol–magyar természettudományi szakfordító szakirányú továbbképzést nyújt. Pusztai-Varga Ildikó (2011) beszámolója szerint a képesítőfordítás terjedelme itt a legnagyobb: 50 000 leütés, szemben az SZTE ÁOK 6900 leütés (mint legkisebb) s a többi intézmény 17 000–34 000 leütés (átlagos) terjedelmi elvárásaival. Nincsen adatunk az értékelési technikáról, súlyozásról. Az értékelési szempontok a következők: 1. tartalmi egyezés/szövegértelmezés; 2. kohézió/koherencia (gördülékenység); 3. egységes regiszter/stílus; 4. szóhasználat/terminuskészlet; 5. formai megfelelés; 6. nyelvhelyesség; 7. műfaji sajátosságok, műfajtranszfer-kompetencia (Károly 2007).

4.6 Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar

A Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karán (SZTE ÁOK) kétféle orvosi szakfordítóképzés is folyik. A képesítőfordítások értékelési lapja a következő szempontokat és pontozási skálákat tartalmazza:

- (1) Összbenyomás: 0 1 2 3
(gördülékeny vagy idegenszerű, fordítási „mellékíz”, forrásnyelvi szöveg nélkül mennyire javítható)
- (2) Információ átadása: 0 1 2 3 4
(félrefordítás, kihagyás, hozzáadás, értési hiba, logika, ok-okozati viszony megsértése, kohézió, koherencia, határozatlanság, figyelmetlenség, reáliák kezelése)
- (3) Stílus: 0 1 2 3
(túl szabad fordítás, szó szerinti fordítás, iskolázatlan nyelvhasználat, a műfaj hagyományainak figyelmen kívül hagyása)
- (4) Terminológia/műfaj/szövegtípus: 0 1 2 3 4
(szóválasztás, szakszókincs, szófordulatok, idiómák)
- (5) Nyelvhelyesség/szintaktika/morfológia: 0 1 2 3 4
(mondatszerkezetek, szórend, egyeztetés, ragozás, toldalékolás, szóképzés, szószerkezetek)
- (6) Felszíni elemek: 0 1 2 3
(helyesírási hibák, központosítás, tördelés, margók)
- (7) Fordítási napló: 0 1 2 3
(részletesség, felhasznált források)

Az egyes értékelési sávok mellé rendelt pontszámok mutatják, hogy a különböző értékelési szempontok eltérő súllyal szerepelnek. A vizsga kivitelezhetőségét mutatja, hogy úgynevezett javítási naplót töltenek ki az értékelők. Ebben a fenti analitikus értékelési szempontok egyszerűbb megfogalmazásban szerepelnek, és mód van holisztikus értékelésre is. Különösen fontos, hogy a fordítás pozitív vonásait is meg kell jelölnie az értékelőknek:

- (1) Javító neve:
- (2) Vizsgáló neve:
- (3) A dolgozat célnyelvi címe:
- (4) Helyesírás/nyelvtani hibák:
- (5) Stílus/szóválasztás:
- (6) Félrefordítások gyakorisága:
- (7) Mondatok/mondatrészek kihagyása:
- (8) Negatívumok felsorolása: (külalak, tördelés, központosítási hibák, napló hiányosságai, levont negatív következtetések, nehéz „olvasni”, bonyolult szerkezetek, szó szerinti fordítás; látszik, hogy nem olvasta át, mondatok/szövegrészletek kimaradtak, következtetlenségek, a fordítás egészére vonatkozó megfigyelések)
- (9) Pozitívumok felsorolása: (jellegzetes, az adott szakirodalomra jellemző kifejezések használata; megjegyzendő, ha látszik, hogy átgondolt munka, még akkor is, ha vannak benne esetleg hibák; gördülékenyen fogalmaz, könnyű/élvezetes olvasni)
- (10) Kérdések/Megjegyzések/Javaslatok. (Keresztes 2011)

4.7 Budapesti Corvinus Egyetem

A Corvinus Egyetem (BCE) Társadalomtudományi és Gazdasági, illetve Európai Uniói szakfordítóképzésén a Westminster University fordításértékelési lapját alkalmazzák, amelyet az alábbiakban saját magyar fordításunkban közlünk.

2. táblázat

A Westminster University fordításértékelési lapja (Dókus 2011)

A képezítő-fordítás része	Értékelési szempont	Maximális pontszám
ÁLTALÁNOS BENYOMÁS	Koherencia és kohézió Tördelés és szövegtagolás	2
BEVEZETÉS	Háttér-információ A szövegválasztás indoklása A műfaj bemutatása	2
FORDÍTÁS	Szövegválasztás Pontosság A szókincs és terminológia megfelelő alkalmazása Érthetőség Stílus/regiszter Nyelvtan Helyesírás és központosítás	10
ELEMZÉS	Problémaérzékenység Problémamegoldó képesség A rendelkezésre álló információ és források alkalmazása A magyarázatok helyessége és érthetősége A forrásnyelvi szöveg hibáinak és kétértelműségének felismerése és kezelése	4
GLOSSZÁRIUM	A terminológia kiválasztása Források felkutatása	2
ÖSSZESEN	—	20

A fenti értékelési lap számunkra legérdekesebb tulajdonsága, hogy a képezítőfordítás előzetes elemzését, magát a fordítást, a fordítói végjegyzetet (fordítói naplót), valamint a terminológiagyűjtemény vagy glosszárrium elkészítését egyaránt értékeli. A legtöbb fordítóképző intézmény elvárja, hogy a képezítőfordítás tartalmazza ezt a négy részt, értékelési szempontjaink mégis csupán a célnyelvi szöveg értékelésére vonatkoznak, arra nem, hogy a többi rész megfelelően megvalósult-e. A hazai intézmények valószínűleg a „nyomdakész” szöveg hagyományos elvárásából indulnak ki, s nem abból a folyamatból, amelynek során a forrásnyelvi szövegből nyomdakész célnyelvi szöveg lesz. Ezzel szemben a fordítóirodák, piaci szereplők értékelési szempontjai a fordításra mint

szolgáltatásra, folyamatra tekintenek. Az elemzés, a terminológiagyűjtemény és a fordítói végjegyzet segítik a folyamat további résztvevőinek munkáját, így megalapozzák a szakmai lektor, a nyelvi lektor, a szerkesztő, sőt, a korrektor következetes döntéseit. Értékelésük tehát mind az oktatás, mind a piac szempontjából növeli a képesítőfordítás értékelésének érvényességét.

4.8 Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME) GTK Idegen Nyelvi Központ Szakfordító és Tolmács Szakirányú Továbbképzési Szakán, valamint Nemzetközi Fordító- és Tolmácsképzésén az értékelési módszer érdekessége az értékelés alapjául szolgáló hibajegyzék. Az alábbi táblázat tartalmazza az értékelési területeket, alterületeket, valamint a hibák súlyozását és pontozását.

3. táblázat
A BME hibajegyzéke

A hiba minősítése			pontszám	hibaszám
Helyesírás	írásjelek	H1	0,5	
	kis hiba	H2	0,5	
	súlyos hiba	H3	1	
Nyelvtan (kiegészítendő a nyelvspecifikus hibaforrásokkal)	igealakok	I	1-2	
	egyeztetés	E	1-2	
	névelők	N	1-2	
	kötőszavak	Kö	1-2	
	jelzős szerkezetek	J	1-2	
	szórend	Sz	1-2	
	mondatrend	M	1-2	
Fordítói műveletek	súlyos félrefordítás	F1	5	
	félrefordítás	F2	3	
	koherencia	K	2	
	kihagyás/bővítés (mondatonként)	Ki/B	1-3	
	célkultúra	C	2	
	<i>lexikai hibák:</i>			
	nem létező szó	L1	1-2	
	szóismétlés	L2	1-2	
	helytelen szóválasztás	L3	1-2	
	szakszó	L4	1-2	
	szókapcsolat	L5	1-2	

A hiba minősítése			pontszám	hibaszám
Stílushibák	stílusréteg	S1	1-3	
	képzavar	S2	1-3	
	nehézkés megfogalmazás	S3	1-3	
Összes hibapont:				

Az osztályozást az értékelési sávok leírásai (deskriptorai) könnyítik meg:

- (5) A dolgozat jelesnek tekinthető, ha a hibapontok száma 4-nél nem több. Ez lehet nyelvtani, helyesírási, stílári és néhány lexikai hiba.
- (4) A dolgozat jónak tekinthető, ha a hibapontok száma 5-7-nél nem több. Ez lehet nyelvtani, helyesírási, stílári, illetve apróbb fordítás hiba.
- (3) A dolgozat közepesnek tekinthető, ha a hibapontok száma 8-10-nél nem több. Ez lehet nyelvtani helyesírási, stílári, illetve kisebb fordítási hiba.
- (2) A dolgozat elégségesnek tekinthető, ha a hibapontok száma 11-13-nál nem több. Ez lehet nyelvtani, helyesírási, stílári és néhány nem súlyos vagy egy súlyos fordítási hiba.
- (1) A dolgozat elégtelen több súlyos félrefordítás esetén, vagy ha a hibapontok száma 14 vagy annál több. (Koltai 2011)

A hibajegyzék és a deskriptorok alapján a BME-n alkalmazott értékelési szempontok: helyesírás (írásjel, kis hiba, nagy hiba); nyelvtan (igealak, egyeztetés, névelő, kötőszó, jelzős szerkezetek, szórend, mondatrend, nyelvspecifikus hibaforrások); fordítói műveletek (félrefordítás, koherencia, kihagyás/bővítés, célkultúra, lexikai hibák – nem létező szó, szóismétlés, helytelen szóválasztás, szakszó, szókapcsolat); stílushibák (stílusréteg, képzavar, nehézkes megfogalmazás).

Ez az analitikus értékelés, valamint a részletes hibajegyzék és pontozási táblázat megbízhatóvá teszi az értékelést. A kivitelezhetőséget viszont rontja, hiszen a tízoldalnyi képesítőfordítás értékelése a hibajegyzék alapján időigényes. Véleményünk szerint átfedéseket is tartalmaz ez az értékelési rendszer, mivel a félrefordítás vagy a szöveg hiányos koherenciája, valamint a nehézkes megfogalmazás a táblázat többi eleme révén jön létre. Így például a koherencia hiányát az utalási rendszert alkotó névelők, kötőszók, a szórend, az egyeztetés, a stílusréteg megválasztása stb. terén elkövetett hibák együttesen eredményezik. Ugyanilyen átfedés lehetséges a helytelen szóválasztás és a stílusréteg között, stb. Talán mindennek az az oka, hogy ez az értékelési rendszer nem utal a tartalmi és pragmatikai tényezőkre mint viszonyítási pontokra, ehelyett csupán a szövegben megjelenő konkrét lexikai és nyelvtani elemekre koncentrál. Emiatt csökken az érvényessége, hiszen szakfordítások esetében a fordítási piac és a fordításelmélet egyaránt a szöveg információtartalmára, valamint a kontextusra, benne a célnyelvi közönség igényeire építi a fordítás definícióját.

4.9 Kodolányi János Főiskola

A Kodolányi János Főiskola Társadalomtudományi és Gazdasági Szakfordító Szakirányú Továbbképzésén a képesítőfordítások értékelési szempontjai a következők: nyelvezet (stílus, regiszter), szöveghűség, koherencia, terminológia, nyelvhelyesség (Vándor 2011).

Felételezzük, hogy a szöveghűség kifejezéssel, amely a DE TTK értékelési szempontjai között is megjelenik, az információátadást, valamint a formai követelményeket értékeli, mivel más szempont a KJF rendszerében ezeket nem tükrözi. Az ekvivalencia kérdéskörét nem értjük bele ebbe a szempontba. Mivel ennek a kritériumnak a tartalma homályos, romlik az értékelési eszköz érvényessége és megbízhatósága.

4.10 A felsőoktatási intézmények értékelési szempontjainak összevetése

A fenti leírások alapján felsoroljuk a hazai fordítóképzésben leggyakrabban alkalmazott értékelési szempontokat. Jelöltük azt is, hogy ezeket hány intézmény alkalmazza.

4. táblázat

A fordítóképzésben leggyakrabban alkalmazott értékelési szempontok

Szempont		Előfordulási szám
1.	nyelvhelyesség (pl. központozás, helyesírás)	8
2.	terminológia (alkalmazása, kiválasztása, felkutatása)	7
3.	megfogalmazás szószinten	7
4.	stílus/regiszter	7
5.	koherencia	6
6.	megfogalmazás mondat szinten	5
7.	műfaj	5
8.	tördelés, formai kritériumok	5
9.	kohézió	4
10.	nominális/verbális, lineáris/nem lineáris, szó szerinti/szabad fordítás (idegenszerűség, interferencia)	3
11.	kihagyás/hozzáadás	2
12.	szöveghűség	2
13.	morfológia, egyeztetés, toldalékolás	2

Szempont		Előfordulási szám
14.	szófordulatok, idiómák	2
15.	érthetőség, nehézkes megfogalmazás	2
16.	általános benyomás	2
17.	kulturális ismeretek	2
18.	reáliák	2
19.	érthetőség, olvashatóság	2
20.	a szöveg tagolása	2
21.	szaknyelvhasználat	2
22.	fordítási napló (részletesség, források, problémaérzékenység, problémamegoldó képesség)	2
23.	előzetes elemzés	2
24.	félrefordítás	2
25.	a forrásnyelvi szöveg nélkül mennyire javítható	1
26.	írói szándék	1
27.	szövegtípus	1
28.	pontosság	1
29.	célnyelvi olvasóközönség, a fordítás célja	1
30.	speciális készségek	1
31.	(ön)lektorálás	1
32.	CAT használata	1
33.	szótárkezelés	1
34.	hangsúlyeltolódás	1
35.	idegen szavak/magyar szavak	1
36.	határozatlanság	1
37.	figyelmetlenség	1
38.	szövegválasztás	1

A fenti összevető táblázatból kitetszik, hogy a képesítőfordítások értékelésekor a fordítóképző intézmények értékelési szempontjai eltérőek.

Az értékelés céljának meghatározásakor (2.2) leszögeztük, hogy a diagnosztikus céllal végzett értékelés szempontjait kutatjuk. A képesítőfordítások fenti értékelési szempontrendszeri között azonban találunk olyan kritériumokat,

amelyek a fordítóképzés folyamatában pedagógiai, terapeutikus céllal alkalmazott, ún. haladási (formatív) értékelési szempontoknak is megfelelnek (ilyen a BME hibajegyzéke). Ezeknek az a funkciójuk, hogy a tanár jelezze a hallgatónak, illetve a többi tanárnak, hogy az oktatás adott fázisában a hallgató mely készségeket, ismereteket és milyen mértékben sajátította el, s miben, esetleg hogyan kell további tanulmányai során fejlődni (Dróth 2002).

Az értékelés tárgya, a fordítási kompetencia elemei is változatos képet mutatnak a fordítóképzés fenti intézményeiben. Korábbi két kutatásunkban (Dróth 2002; 2003) bebizonyítottuk, hogy a különböző szerkezetű fordításértékelési szempontok, szempontrendszerrel eltérő eredményeket hoznak ugyanazon forrásnyelvi szöveg ugyanazon célnyelvi fordítása tekintetében. Néhány intézmény az elmúlt tíz évben nem vagy alig változtatott a korábbi kutatásokban szereplő értékelési szempontrendszerén (BME, DE AMTC, ELTE). Ebből arra következtetünk, hogy a fordítási piac újabb elvárásait nem tekintik az értékelés tárgyának, a fordítási kompetencia részének (például CAT-eszközök használata, tördelés, formai kritériumok, speciális készségek). A BME-n és az ELTE-n azonban (több más intézményhez hasonlóan) oktatják ezeket az ismereteket. Ez az ellentmondás arra utal, hogy az oktatás tartalma szempontjából sem érvényes teljes mértékben ezeknek a fordítóképző intézményeknek az értékelési rendszere.

A fenti összegzés a képesítőfordítások értékelésére terjedt ki. Ez azonban csupán egy része a szakfordítói záróvizsgáknak. A gödöllői szakfordító szakmai napon vita bontakozott ki arról, vajon valós feladat-e a záróvizsgán a zárthelyi fordítás. Pusztai-Varga Ildikó (SZTE IKI) véleménye szerint ugyanis ilyen feladatot később nem kapnak a jelöltek, sem a munkaerőpiac felvételijén, sem a gyakorlati munka során. Balázs Márta, az Edimart Tolmács- és Fordítóiroda ügyvezetője azonban elmondta, hogy náluk van ilyen felvételi feladat, mivel a zárthelyi fordítás eredménye megmutatja, hogy a leendő munkaerő képes-e időkorlátok között, számítógéppel, CAT-eszközök használatával megfelelő munkát végezni.

Érdekes eleme a DE TTK írásbeli záróvizsgájának a fordításjavítás: egy körülbelül 15 sor (900 leütés) terjedelmű, magyar nyelvre hibásan lefordított szakszöveg szakmai és nyelvi-stilisztikai javítása és értékelése. A fenti piaci elvárások alapján ez a feladat érvényes eleme a vizsgának, az oktatás szempontjából azonban csak abban az esetben, ha az adott intézményben oktatják a szerkesztést, a lektorálást, valamint a korrektúrajelek használatát.

5. Összevetés: fordításértékelés a fordítóirodákban és a fordítóképző intézményekben

5.1 Az értékelési szempontok összevetése

Tanulmányunk célkitűzése, hogy elősegítse a fordítóképzés és a fordítói piac értékelési szempontjainak közelítését. Ennek érdekében, kiindulási pontként az alábbiakban összevetjük a két értékelési szituációban alkalmazott értékelési szempontokat, illetve azok előfordulását.

5. táblázat

A fordítóképzésben és a fordítóirodákban alkalmazott értékelési szempontok összevetése

FORDÍTÓIRODÁK		FORDÍTÓKÉPZŐ INTÉZMÉNYEK	
Szempont	Előfordulás	Szempont	Előfordulás
terminológia	4	nyelvhelyesség (pl. központozás, helyesírás)	8
stílus, regiszter	4	terminológia (alkalmazása, kiválasztása, felkutatása)	7
formázás (számítógépes eszközök, kiadványszerkesztő programok)	3	megfogalmazás szószinten	7
nyelvtan	2	stílus/regiszter	7
helyesírás	2	koherencia	6
helyi sajátosságok/lokalizáció	2	megfogalmazás mondat szinten	5
jelentés átvitele/ekvivalenciája	2	műfaj	5
információtartalom (kihagyás nélkül)	2	tördelés, formai kritériumok	5
szolgáltatási követelmények	2	kohézió	4
szórend	1	nominális/verbális, lineáris/nem lineáris, szó szerinti/szabad fordítás (idegenszerűség, interferencia)	3
szókészlet	1	kihagyás/hozzáadás	2
szerkesztés	1	szöveghűség	2
értelmezés	1	morfológia, egyeztetés, toldalékolás	2
megfogalmazás (egyértelműség, interferencia)	1	szófordulatok, idiómák	2
célcsoport	1	érthetőség, nehézkes megfogalmazás	2
a fordítás célja	1	általános benyomás	2
pontosság (információ kihagyása, betoldása, félrefordítása)	1	kulturális ismeretek	2
egyéb hibák	1	reáliák	2
alaposság	1	érthetőség, olvashatóság	2
határidő	1	a szöveg tagolása	2
elegáns fordítási megoldás	1	szaknyelvhasználat	2

FORDÍTÓIRODÁK		FORDÍTÓKÉPZŐ INTÉZMÉNYEK	
szakmaiság (pl. joghatás)	1	fordítási napló (részletesség, források, problémaérzékenység, problémamegoldó képesség)	2
		előzetes elemzés	2
		félrefordítás	2
		a forrásnyelvi szöveg nélkül mennyire javítható	1
		írói szándék	1
		szövegtípus	1
		pontosság	1
		célnyelvi olvasóközönség, a fordítás célja	1
		speciális készségek	1
		(ön)lektorálás	1
		CAT használata	1
		szótárkezelés	1
		hangsúlyeltolódás	1
		idegen szavak/magyar szavak	1
		határozatlanság	1
		figyelmetlenség	1
		szövegválasztás	1

Szembeötlő, hogy a piaci fordításértékelés szempontjai egységesebbek, számuk kisebb, mint a felsőoktatásban (22 piaci szempont a képesítőfordítások értékelésének 38 szempontjával szemben). Mindkét csoportban nagy arányban fordulnak elő olyan kritériumok, amelyeket csak egyetlen intézmény alkalmaz: a felsőoktatásban 14, míg a piaci szereplőknél 13 ilyen szempontot találtunk.

A felsőoktatási intézményekben talán azért részletezik jobban az értékelési szempontokat, mert a belső értékelők mellett külső értékelőkre is szükség van, s köztük nem nyelvész végzettségű szakemberekre is. Amint fent (2.4) említettük, az értékelési sávok érvényessége és megbízhatósága érdekében a fordítástudományban, nyelvészetben kevésbé jártas értékelő számára nagyobb részletességgel kell meghatározni az értékelt jelenség szerkezetét. Ha azonban a részletesség következtében nő a szempontok száma, az természetesen rontja az értékelési rendszer kivitelezhetőségét. Ezen némileg segíthet, ha az értékelési lapon aláhúzással és nem beírással tüntethetjük fel a hibákat. Hasonlóképpen gyorsítja a munkát, ha számítógéppel, erre a célra elkészített programmal értékelünk, ebben az esetben az összegzés, számszerűsítés

is pontosabbá válhat. Ez a módszer az egyetemeken még kevésbé elterjedt, bár az SZTE-n ígéretes kutatások folynak fordításértékelő szoftver alkalmazásával (Asztalos-Zsembery 2008).

A leggyakoribb tíz értékelési szempont közül a következő öt a fordítóirodák és a fordítóképzők értékelési rendszerében egyaránt megtalálható: terminológia, stílus/regiszter, formázás (számítógépes eszközök, kiadványszerkesztő programok), nyelvtan, helyesírás. A fordítóirodáknál ezek mellett az első tíz szempont közé olyan szempontok tartoznak, amelyek a számítógépes piaci környezet velejárói: helyi sajátosságok/lokalizáció, a jelentés átvitele/ekvivalenciája, információtartalom (kihagyás nélkül), szolgáltatási követelmények. Ezek a szempontok világosan utalnak a szakmai elvárásokra: az információközpontú szövegek információjának megőrzésére, illetve az ügyfél speciális igényeinek kielégítésére.

A fordítóképző intézményekben ezzel szemben a fenti közös szempontok után a leggyakoribb értékelési szempont a koherencia, a megfogalmazás mondat szinten, a műfaj és a kohézió. Ezekből kettő (a megfogalmazás mondat szinten, valamint a mi szempontunkból a kohézió is) beleérthető a közös szempontok közül a nyelvtan kategóriájába, míg a koherencia és a műfaj a fordítóirodák szempontjai között egyáltalán nem szerepel. Ez a két kritérium a szöveg egészére vonatkozik, ezért elsősorban a globális értékelési technikában, nem pedig az analitikus szempontok között alkalmazható. Érdeemes ebből a szempontból átgondolni az egyetemek szempontrendszerét.

5.2 Az értékelési rendszerek jellemzőinek összevetése

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy mennyiben hasznosíthatók a piaci értékelési rendszerek elemei a képesítőfordítások értékelésében. A vizsgált értékelési rendszerek közül az értékelés tárgyát egyedül a LISA-rendszer határozza meg egyértelműen, a többi értékelési leírás ezt csupán impliciten tartalmazza. Ahogy a 3.5 részben utaltunk rá, a fordítóirodák értékelési szempontjai között kiemelt helyen szerepelnek az ún. fordítói kompetenciára (lásd 2.3.1) vonatkozó kritériumok, amelyek azt mérik, képes-e a fordító beilleszkedni a fordítók szakmai közösségébe, valamint a hagyományos eszközök és az új technológiák szakszerű alkalmazására. A fordítóképző intézmények szempontjai között is szerepel a CAT-eszközök használata, de a fordítóiroda életében oly fontos csapatmunkára, együttműködésre csak a BCE szempontjai között található utalás (a fordítási napló alatt: problémaérzékenység, problémamegoldó képesség), illetve a SZIE negyedik értékelési sávjában. Napjainkban több intézmény kér projektmenedzseri ismereteket nyújtó rövid képzési blokkokat a fordítóirodák szakembereitől. Ez s a képzés tartalmának ebből adódó eltolódása, gazdagodása a jövőben elvezethet oda, hogy a fordítói kompetencia értékelése is az értékelés tárgyát képezze, és az ennek mérését lehetővé tevő szempontok is megjelenjenek a képesítőfordítások értékelésében.

A BCE értékelési lapja kapcsán (4.7) kifejtettük, hogy az értékelés érvényessége szempontjából időszerű lenne, ha az értékelési szempontok között helyet kapna a szakszerű fordítás (képesítőfordítás) három kiegészítő elemének

– a fordítás előzetes elemzésének, a fordítói végjegyzetnek és a glosszáriumnak – az elkészítése, minősége, forrása. A SZTE ÁOK értékelési rendszerében szereplő fordítási napló is ebbe az irányba mutat. A piaci szempontok között a szolgáltatási követelmények teljesítése (MSZT, LISA), valamint a kommunikáció mint fordítói kompetencia említése (Espell) fedi le ezt a területet.

Ami az értékelés referenciáját illeti, a valós fordítások és a képesítőfordítások értékelése egyaránt normafüggőnek bizonyult. A fordítóirodák, valamint a hiteles fordítással és fordításhitelesítéssel foglalkozó OFFI kötelező minőségbiztosítása mint értékelési cél eleve a normafüggő értékelés mellett szól.

A 2.6 alcím alatt megállapítottuk, hogy jó, ha a diagnosztikai célú értékelést analitikus értékelési módszerrel végezzük. Ez a kívánalom valamenyny vizsgált piaci szereplő esetében teljesül. Ugyanakkor ebben a csoportban sehol sem tapasztaltuk az analitikus és holisztikus értékelés együttes alkalmazását. Az oktatásban viszont erre több példát is találtunk (ELTE, SZIE, SZTE ÁOK, BCE). Ahogy korábban leírtuk, ez a kettős módszer jobban differenciál, mint a csak analitikus módszer, és nő az értékelő tanárok közötti (*inter-rater*) reliabilitás.

Az egyes értékelési sávok súlyozása megjelenik a LISA és az EB, valamint öt felsőoktatási intézmény értékelési rendszerében. A LISA esetében a hiba hatása, a többi intézményben a tartalmi megfelelés kapja a legnagyobb hangsúlyt (bár erre néhol csak következtetni lehet). Néhány felsőoktatási intézménytől (DE AMTC, DE TTK, SZTE IKI, KJF) sajnos csupán magukat a szempontokat kaptuk meg, s ezek alapján nem tudtuk megállapítani az értékelési technikát. Általános az objektív értékelési módszer, amelyet öt oktatási intézmény pontszámokban, osztályzatokban is kifejez. Szöveges értékelési sávokat, deskriptorokat csupán az ELTE alkalmaz. Az ezekben olvasható leírás jól tükrözi a valós fordítási szituációt, s jól informálja a későbbi munkaadót arról, milyen minőségű célnyelvi szöveget készített a hallgató. Csupán egy piaci szereplő (OFFI) és egy oktatási intézmény (BCE) jelöli a szöveg nehézségi fokát.

Az érvényesség követelménye oktatási intézményenként változó módon teljesül. Míg például az ELTE értékelési szempontjait a valós fordítási szituáció igényei alakítják, a SZIE kritériumainak kialakításakor kettős szempont érvényesült: az oktatás és az értékelés egyaránt a fordítási kompetenciára épül, a fordítói piac elvárásainak figyelembevételével.

A megbízhatóságról útmutatók (ELTE, SZIE), pontozási táblázatok, valamint az értékelési módszer kiválasztásával (lásd fent) gondoskodnak a felsőoktatási intézmények. Emellett mindenhol egyaránt alkalmaznak külső és belső lektort, értékelőt. Érdekes az értékelési sávok számának és szélességének viszonya a megbízhatósághoz és a kivitelezhetőséghez: az értékelők általában nyolckilenc sávot alkalmaznak, mivel a keskenyebb performanciasávok reliabilitása jobb, mint a szélesebbeké. Nem szokatlan azonban az öt értékelési sáv alkalmazása sem, mivel ez praktikus az öt számjeggyel kifejezett osztályozás tekintetében. A kivitelezhetőséget a piaci szereplők szoftverek alkalmazásával fokozzák (Espell, Consell), míg az egyetemek elsősorban minél kevesebb értékelési szempont révén (ELTE, SZIE) igyekeznek azt biztosítani, de ezt az utat járja az OFFI is.

6. Összegzés

Ideális volna, ha a hallgatók már a fordítóképzésben megismerkedhetnének valamilyen egységes fordításértékelési kritériumrendszerrel, és ez alapján végeznék tanfordításait, s tanáraik is ez alapján értékelnék dolgozataikat, részvizsgálóikat. Így később a záróvizsgákon, illetve a fordítóirodák követelményrendszerében sem találnák szembe magukat alapvetően új kritériumokkal. Az ilyen homogén kritériumrendszert csak a különféle intézmények különböző irányultságú szakembereinek együttes munkájával lehet összeállítani. A fordítással foglalkozó cégek és szervezetek már létrehozták a nemzetközi minőségbiztosítási szempontokat (LISA, EB), s ezek megfelelő rendszerben tartalmazzák a szolgáltatás és a célnyelvi szöveg iránti elvárásokat. Úgy tűnik, a fordítóképző intézményeken a sor, hogy közelítsenek a piaci elvárásokhoz, hiszen a hivatásos fordítás normáit a hivatásos fordítók közössége határozza meg.

Irodalom

- Asztalos-Zsembery E. 2008. A szakfordítóképzés tanfordításainak hibaelemzésen alapuló értékelése gyakorlati megközelítésben. In: Dróth Júlia (szerk.) 2008. *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a SZIE alkalmazott nyelvészeti kutatásaiból. Gödöllő: SZIE GTK. 65–91.
- Bachman, L. F. 1990. *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.
- Bachman, L. F., Palmer, A. S. 1996. *Language Testing in Practice: Designing and Developing Useful Language Tests*. Oxford: Oxford University Press.
- Catford, J.C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics*. London: Longman.
- Chesterman, A. 1993. From „Is” to „Ought”: Laws, Norms and Strategies in Translation Studies. *Target* Vol. 5. No. 1. 1–20.
- Dókus T. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Budapesti Corvinus Egyetem. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Dróth J. 2002. *Formatív értékelés a fordítás oktatásában*. Kiadatlan doktori értekezés. Pécs: JPTE Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program.
- Dróth J. 2003. Képesítőfordítások és zárthelyi záróvizsga-fordítások értékelése az ágazati szakfordítóképzésben. In: Tóth Sz. (szerk.) 2003. *Nyelvek és kultúrák találkozása*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kara. 315–319.
- Dróth J. 2010. A szaknyelvi szövegek fordítása. In: Dobos Cs. (szerk.) 2010. *Szaknyelvi kommunikáció*. Miskolc–Budapest: Tinta Könyvkiadó. 125–139.
- Dróth J. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Szent István Egyetem Gazdaságtudományi Kar. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Gáborjárné L., Horváth I. 1990. *Tájékoztató az állami nyelvvizsgákról*. Budapest: Téka Könyvkiadó.

- Gouadec, D. 1981. Paramètres pour l'évaluation des traductions. *Meta* Vol. 26. No. 2. 99–116.
- Hatim, B., Mason, I. 1997. *The Translator as Communicator*. London–New York: Routledge.
- Heltai P. 2011. *Mi a fordítási hiba?* (Személyes közlés).
- Hermans, T. (ed.) 1985. *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*. London: Croom Helm.
- Haba J. 2011. A fordítási szolgáltatások követelményei, irányítási rendszere. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 117. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Hönig, H. G. 1998. Positions, Power and Practice: Functionalist Approaches and Translation Quality Assessment. In: Schaffner, C. (ed.) 1998. *Current Issues in Language & Society*. Clevedon: Multilingual Matters. 6–34.
- Hughes, A. 1989. *Testing for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jancsi B. 2011. A minőség fordítói szemmel. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Keresztes Cs. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Szegedi Tudományegyetem Orvostudományi Kar. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Kiraly, D. C. 2000. *A Social Constructivist Approach to Translator Education. Empowerment from Theory to Practice*. Manchester, UK & Northampton MA: St. Jerome Publishing.
- Klaudy K. 2005. A fordítási hibák értékelése az életben, a képzésben és a vizsgán. *Fordítástudomány* VII. évf. 1. szám. 76–84.
- Klaudy K., Simigné F. S. 1996. *Angol–magyar fordítástechnika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kohn J. 1999. Párhuzamos szövegek számítógéppel segített elemzése a fordításoktatásban. *Fordítástudomány* I. évf. 1. szám. 67–78.
- Koltai A. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Némethné H. I. 1993. *Idegen nyelvi mérés- és vizsgatechnika*. Veszprém: Veszprémi Egyetem, Angol Tanszék.
- Newmark, P. 1993. *Paragraphs on Translation*. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters.
- Nord, Ch. 1992. Text Analysis in Translator Training. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds.) 1992. *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience*. Amsterdam: Benjamins. 39–48.
- Nord, Ch. 1997. *Translating as a purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Pusztai-Varga I. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Szegedi Tudományegyetem Idegen Nyelvi Kommunikációs Intézet. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.

- Pym, A. 1992a. Translation Error Analysis and the Interface with Language Teaching. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds.) 1992. *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience*. Amsterdam: Benjamins. 279–290.
- Pym, A. 1992b. Why Translation Conventions Should Be Intercultural Rather than Culture Specific. An Alternative Link Model. Elhangzott: *Translation Studies – An Interdiscipline*. Bény 1992. szeptember 9–12.
- Pym, A. 1993. *Epistemological Problems in Translation and Its Teaching*. Calaceit, Teruel: Edicions Caminade.
- Sager, J. C. 1983. Quality and Standards – the Evaluation of Translations. In: Picken C. (ed.) 1983. *The Translator's Handbook*. London: Aslib. 121–128.
- Sager, J. C. 1994. *Language Engineering and Translation: Consequences of automation*. Amsterdam: Benjamins.
- Semseiné Sz. E. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Debreceni Egyetem Társadalomtudományi Kar. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Tar I. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományi Centrum. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Toury, G. 1980. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Urbán M. 2011. Minőségbiztosítás és értékelési technikák a gyakorlatban. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Vándor J. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Kodolányi János Főiskola. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Waddington, Ch. 2000. Should Student Translations be Assessed Holistically or through Error Analysis? Elhangzott: *CIUTI Research Seminar on „Text and Translation”*. Dánia: Aarhus School of Business, 2000. május 30.
- Wagner V. 2011. A világ felmérése – minőségértékelés egy professzionális fordításszolgáltató gyakorlatában. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Zachar V. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.